

KS. STANISŁAW KOWALCZYK

DYDAKTYKA FILOZOFII — CENNE DZIEŁO
DLA POLSKIEJ FILOZOFII I KULTURY

Filozofia społeczna, cz. 1: *Preambuła metodologiczne i historyczne*, ss. 807; cz. 2: *Problemy i dyskusje*, ss. 718; cz. 3: *Realia społeczno-gospodarcze*, ss. 684, red. ks. Stanisław Janeczek i Anna Starościc, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2022. ISBN: 978-83-8288-073-1 (cz. 1), 978-83-8288-074-8 (cz. 2), 978-83-8288-075-5 (cz. 3). Seria: *Dydaktyka Filozofii*, t. 12.

DOI: <http://doi.org/10.18290/rf23713.19>

Tom *Filozofia społeczna* to końcowy, dwunasty element serii wydawniczej *Dydaktyka Filozofii*. Jej redaktorem jest ks. prof. Stanisław Janeczek, długoletni pracownik naukowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i były dziekan Wydziału Filozofii; od tomu 3 w redagowaniu wspomagała go głównie dr Anna Starościc. Prof. Janeczek przez wiele lat kierował Sekcją Filozoficzną Wykładowców Uczelni Katolickich przy Konferencji Episkopatu Polski. W jej ramach organizował doroczne konferencje, w trakcie których prezentowano prelekcje poświęcone poszczególnym dyscyplinom filozoficznym, które w istotnie poszerzonej formie były przedmiotem kolejnych tomów. Zwieńczeniem naukowo-organizacyjnej aktywności lubelskiego Profesora, specjalizującego się w problematyce historii filozofii, było bowiem zainicjowanie oraz pracowicie wytrwałe redagowanie serii *Dydaktyka Filozofii*. Zawiera ona prace z zakresu dwunastu dyscyplin filozoficznych, których tematyka jest włączona do *Ratio studiorum* — obowiązującego programu nauczania filozofii w seminariach duchownych, wskazanego przez Kongregację Edukacji Katolickiej. Celem serii *Dydaktyka Filozofii* jest obiektywna i pogłębiona prezentacja wiedzy filozoficznej w aspekcie problemowo-systematycznym, metodologicznym i historycznym. Seria ta ma w pierwszym rzędzie służyć wykładowcom i studentom wyższych uczelni katolickich.

Dwanaście tomów serii *Dydaktyka filozofii*, opublikowanych przez Wydawnictwo KUL w latach 2010–2022, o objętości 12 tys. stron formatu B5, zawiera artykuły (różnej wielkości i profilu) z zakresu następujących dyscyplin filozoficznych: t. 1 — *Antropo-*

Prof. dr hab. STANISŁAW KOWALCZYK — emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

logia; t. 2 — *Filozofia religii*, t. 3 — *Filozofia przyrody*; t. 4 — *Epistemologia*; t. 5 — *Etyka* (cz. 1: *Koncepcje etyki*, cz. 2: *Filozoficzna etyka życia społecznego*); t. 6 — *Metafizyka* (cz. 1: *Koncepcje metafizyki*, cz. 2: *Zarys teorii bytu*); t. 7 — *Filozofia Boga* (cz. 1: *Poszukiwanie Boga*, cz. 2: *Odkrywanie Boga*); t. 8 — *Logika* (cz. 1: *Natura logiki*, cz. 2: *Kultura logiczna*); t. 9 — *Metodologia nauk* (cz. 1: *Cym jest nauka?*, cz. 2: *Typy nauk*); t. 10 — *Historia filozofii* (cz. 1: *Style filozofowania*, cz. 2: *Moc zakorzenienia*, cz. 3: *Meandry przemian*); t. 11 — *Filozofia kultury* (cz. 1: *Pytania o istotę kultury, sztuki i techniki*, cz. 2: *Meandry współczesnej kultury i sztuki*); t. 12 — *Filozofia społeczna* (cz. 1: *Preambula metodologiczne i historyczne*, cz. 2: *Problemy i dyskusje*, cz. 3: *Realia społeczno-gospodarcze*).

Publikacja serii wydawniczej *Dydaktyka Filozofii*, zawierającej w dwudziestu dwu woluminach wieloaspektową analizę z zakresu najważniejszych dyscyplin filozoficznych, jest w historii polskiej filozofii wydarzeniem dużej wagi. Jest to znaczący wkład w kulturę, zwłaszcza rodzimą filozoficzną. *Dydaktyka Filozofii* to zespołowe dzieło porównywalne do takich najpoważniejszych publikacji firmowanych przez Katolicki Uniwersytet Lubelski, ja: *Encyklopedia katolicka* (t. 1–20, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1973–2014) i *Powszechna encyklopedia filozofii* (t. 1–10, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2000–2009). Profil, cele i znaczenie serii *Dydaktyka Filozofii* charakteryzuje syntetycznie autodeklaracja jej Redaktorów, znajdująca się w przedmowie do tomu *Filozofia społeczna* (cz. 1, s. 29): „Nie jest [omawiana seria wydawnicza — S.K.] podręcznikiem o jednolitej linii interpretacyjnej, o *quasi*-systemowym wykładzie. Jest publikacją przeglądową, choć zaplanowaną [...] by pogodzić dbałość o ukazanie bogactwa zagadnień i stanowisk, jakie ujawniły się w dziejach filozofii, a zwłaszcza tych, które są współcześnie dyskutowane, z preferencją osiągnięć filozofii inspirowanej chrześcijaństwem, a więc odwołującej się do integralnej wizji człowieka, etyki pojętej absolutystycznie i akcentującej odniesienia do Transcendencji uznane za niezbędny wymóg integralnej wizji życia człowieka”.

Seria wydawnicza *Dydaktyka Filozofii* w sposób istotny ubogaca polską filozofię, prezentując merytoryczne wypowiedzi kilkudziesięciu znanych naukowców, zróżnicowanych środowiskowo, metodologicznie, aksjologicznie, a często także światopoglądowo. Autorami poszczególnych artykułów są nie tylko profesorowie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (pracujący na różnych wydziałach tej uczelni), ale także uczeni ze wszystkich niemal środowisk akademickich Polski, m.in. z Krakowa, Warszawy, Poznania, Wrocławia i Katowic. Niektórzy światopoglądowo są dalecy od chrześcijaństwa, mimo to chętnie włączyli się w twórczą wymianę filozoficznych refleksji zespołowej pracy *Dydaktyki Filozofii*. W procesie nauczania filozofii ważną rolę odgrywają prace o charakterze przeglądowo-podręcznikowym i monograficzne opracowania konkretnych problemów, których autorami są znawcy poszczególnych dyscyplin. Są one jednak uwarunkowane przez specyfikę ich środowisk naukowych oraz osobiste preferencje aksjologiczno-ideowe. Zespołowe wydawnictwo *Dydaktyka Filozofii* jest więc miejscem prezentacji różnorodnych poglądów, koncepcji i stanowisk filozoficznych, co chroni ją

przed jednostronnością filozoficznej refleksji. Lektura kolejnych tomów serii *Dydaktyka Filozofii* potwierdza zasadność cytowanej deklaracji Redaktorów. W tym zespolowym dziele dominuje filozofia klasyczna, często inspirowana przez myśl chrześcijańską. Opowiada się za nią Lubelska Szkoła Filozoficzna (rozumiana w sensie szerokim), której istotnym zrębem jest filozofia bytu określana mianem „filozofii realistycznej”, w sposób szczególny wyeksponowana w tomie 6 — *Metafizyka*. Seria *Dydaktyka filozofii* zawiera jednak także liczne artykuły zwolenników wielu nurtów filozoficznych: fenomenologii, egzystencjalizmu, pragmatyzmu, filozofii analitycznej, intuicjonizmu. Reprezentują oni różne style filozofowania, odwołując się do odmiennych założeń metodologiczno-epistemologicznych i różnią się — często w sposób antynominalny — w swych finalnych konkluzjach. Wypowiedzi poszczególnych naukowców są zróżnicowane w aspekcie formalno-profilowym: są analityczno-monograficzne i przeglądowo-historyczne, o charakterze dydaktyczno-podręcznikowym i eseistyczne.

Zespolowe dzieło *Dydaktyka Filozofii* unika szczęśliwie dwu zagrożeń niebezpiecznych dla naukowego obiektywizmu: zarówno ciasnego ekskluzywizmu, jak i skrajnego historycyzmu, prowadzącego do relatywizmu. Papież Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio* (nr 51) stwierdził, że żaden nurt czy system filozoficzny nie jest zdolny do poznania całej obiektywnej prawdy o człowieku i jego relacji do Boga. Tomizm nie wyklucza istnienia prawdy w innych nurtach filozoficznych, bardzo zróżnicowanych w filozofii nowożytnej i współczesnej. Bogactwo koncepcji filozoficznych nie uzasadnia jednak poznawczego i aksjologicznego relatywizmu. Błąd historycyzmu jest częsty w pracach filozofów anglosaskich, którzy ograniczają się do relacji różnych koncepcji filozofii, rezygnują natomiast z prezentacji i uzasadnienia własnego stanowiska w sporach filozoficzno-ideowych. W rozważaniach prowadzonych na łamach serii *Dydaktyka Filozofii* wyraźna jest preferencja filozofii klasycznej o charakterze personalistyczno-teistycznym, ale równocześnie czytelnik może zapoznać się z różnorodnymi koncepcjami filozoficznymi. Zasługą Redaktorów zespolowej pracy *Dydaktyka Filozofii* jest klarowna opcja filozoficzno-ideowa i aksjologiczna, która harmonijnie koegzystuje z otwartością na bogactwo dawnej i współczesnej filozofii.

Konsekwencją takiej postawy jest fakt, że problematyka filozoficzna jest analizowana w sposób interdyscyplinarny, tj. z uwzględnieniem wyników szeroko rozumianej współczesnej nauki. Dlatego antropologia filozoficzna jest konfrontowana z antropologią przyrodniczą, filozofia przyrody z osiągnięciami nauk przyrodniczo-fizykalnych, filozofia religii z psychologią i socjologią religii, filozofia kultury z naukami humanistycznymi, filozofia społeczna z socjologią, politologią czy ekonomią. Interdyscyplinarno-unifikujące rozpatrywanie fundamentalnych problemów filozoficznych i aksjologicznych nie zacierają jednak odrębności metodologiczno-epistemologicznej filozofii i nauk empiryczno-opisowych. Kontrowersyjny jest bowiem częsty współcześnie trend poznawczej uniwersalizacji wyników nauk szczegółowych czy wręcz próba ich ufilozoficzenia.

Obszerność serii *Dydaktyka Filozofii* wyklucza możliwość całościowej prezentacji zamieszczonych w niej rozważań w zakresie dwunastu dyscyplin filozoficznych, dlatego

dalsze uwagi recenzenta ograniczają się do problematyki zamieszczonej w tomie *Filozofia społeczna*. Składa się on z trzech części (woluminów), pierwszy z nich zatytułowany *Preambula metodologiczne i historyczne* zawiera syntetyczny zarys kilku dyscyplin omawiających problematykę życia społecznego. Szerokie spektrum rozważań dotyczących genezy i natury społecznościowej są przedmiotem wielu nauk, do najważniejszych należą: filozofia społeczna (Stanisław Kowalczyk), filozofia polityki (Magdalena Żardecka), filozofia prawa (Katarzyna Stępień, Jan Woleński), filozofia wychowania (Witold Starnawski), katolicka nauka społeczna (Stanisław Fel), teologia społeczna (Jerzy E. Gocko), teologia polityczna (Michał Gierycz). Interdyscyplinarna charakterystyka relacji łączących człowieka ze społeczną wspólnotą umożliwia wszechstronne obiektywne i dlatego bardziej pogłębione rozpoznanie genezy, natury, celów i form życia społecznego. Studium wymienionych dyscyplin omawiających problematykę życia społecznego daje podstawę do krytycznej oceny modeli społeczno-politycznych, analizowanych w drugiej części pierwszego tomu *Filozofii społecznej*. Przedmiotem rozważań autorów są m.in. tak wpływowe koncepcje (modele), jak liberalizm (Justyna Miklaszewska), libertarianizm (Dariusz Juruś), socjalizm (Krzysztof Brzechczyn), konserwatyzm (Jacek Bartyzel), republikanizm (Jan Szymczyk), komunitaryzm (Łukasz Dominiak), nacjonalizm (Adam Wielomski), faszyzm (Jarosław Tomasiewicz), utopizm (Henryk Kiereś), technokratyzm i merytokracja (Arkadiusz Jabłoński), sekularyzm (Paweł Mazanka). Niektóre z wymienionych modeli życia społecznego ciągle znajdują adherentów, inne uległy semantyczno-medialnej metamorfozie, np. marksizm kulturowy. Większość z omawianych modeli jest wyzwaniem dla filozofii i społeczności chrześcijańskiej. Ich przeciwwagą jest personalistyczny model społeczno-polityczny Jacques'a Maritaina, który oddziałwał na naukę społeczną Kościoła i Vaticanum II.

Omówienie dyscyplin analizujących życie społeczne i główne modele społeczno-polityczne stanowi przedmiot pierwszej części woluminu *Filozofia społeczna*. Druga jej część, określona jako *Problemy i dyskusje*, podejmuje trzy tematy: antropologiczne podstawy filozofii społecznej, współczesny dyskurs w antropologii społecznej oraz idee w życiu społeczno-politycznym. Szerokie spektrum problemowe wymaga ograniczenia się do niektórych tylko wątków.

Św. Jan Paweł II za istotne prąźródło ideologii marksistowskiej uznał „błąd antropologiczny”, tj. redukcjonistyczno-fałszywą koncepcję człowieka (encyklika *Centesimus annus*, nr 13). Fundamentem filozofii społecznej jest antropologia, dlatego Redaktorzy serii *Dydaktyka Filozofii* zamieścili analizę filozoficznej antropologii znanych myślicieli. Należą do nich: Joseph Ratzinger — Benedykt XVI (Jerzy Szymik), Mieczysław A. Krąpiec (Arkadiusz Gudaniec), Karol Wojtyła — Jan Paweł II (Wojciech Chudy), Józef Tischner (Jarosław Jagiełło). Ich koncepcje człowieka wychodzą z różnych założeń metodologicznych: Benedykt XVI odwołuje się do przesłanek teologicznych i patrystyki (św. Augustyna), Krąpiec do filozofii bytu św. Tomasza z Akwinu, Jan Paweł II łączy tomizm i fenomenologię, Tischner, niechętny wobec tomizmu, korzysta z metody fenomenologicznej. Odmienność punktu wyjścia i stosowanych metod wymienionych autorów

nie wyklucza wspólnego stanowiska — uznania podmiotowości i niezbywalnej godności ludzkiej osoby. Problematyka człowieka jest współcześnie przedmiotem niekończących się sporów, dlatego Redaktorzy serii *Dydaktyka Filozofii* uznali za niezbędne ustosunkowanie się do kontrowersyjnych problemów. Dla najbardziej istotnych należą: spór o ludzką naturę (Andrzej Szostek), relacja prawa i moralności (Wojciech Łączkowski), jakość ludzkiego życia (Krzysztof Stachewicz), aborcja (Tadeusz Syczeń), eutanazja (Marcin Ferdynus), transhumanizm (Grzegorz Hołub), ideologia gender (Alex Byrne), ekologia (Ryszard F. Sadowski). Sporne sygnalizowane problemy są konsekwencją odmiennej koncepcji człowieka i jego relacji do społeczności. Model demokracji parlamentarnej jest obecnie, przynajmniej deklaratorywnie, powszechnie akceptowalny. W pragmatyce życia społeczno-politycznego odróżnia się jednak i, często, przeciwstawia się różne typy tego modelu, dlatego mówi się o demokracji partycypacyjnej (Piotr J. Uziębło), demokracji deliberatywnej (Magdalena Żardecka), demokracji liberalnej (Zbigniew Machelski). W życiu społecznym istotną rolę odgrywają takie — równie często będące przedmiotem sporów — idee czy zagadnienia, jak: społeczeństwo obywatelskie (Dorota Pietrzyk-Reeves), aksjologiczny wymiar polityki (Stanisław K. Gałkowski), narodowa tożsamość (Jacek Grzybowski, Krzysztof Dybciak), rola Kościoła w życiu politycznym (Piotr Mazurkiewicz), chrześcijaństwo wobec sekularyzacji (Józef Niewiadomski), przyszłość chrześcijaństwa (Dariusz Kowalczyk). Filozofia społeczna inspiracji personalistyczno-chrześcijańskiej nie może być hermetycznie zamknięta na sygnalizowane problemy, dlatego potrzebna jest jej stała aktualizacja — otwarcie na współczesne problemy, wyzwania i zagrożenia człowieka w jego życiu osobistym i społecznym.

Część trzecia *Filozofii społecznej*, nosząca tytuł *Realia społeczno-gospodarcze*, omawia trzy bloki tematyczne: procesy (mechanizmy społeczne), kondycję rodziny i zależności życia społecznego od uwarunkowań ekonomicznych. W funkcjonowaniu współczesnych społeczeństw ważną rolę odgrywają: idea partycypacji społecznej (Wioletta Szymczak), intelektualne elity (Tomasz Peciakowski), socjotechnika (Piotr Pawelczyk), model społeczeństwa wiedzy (Mariusz Zemło), kultura upokarzania (Michał Rydlewski), migracje (Krystyna Romaniszyn), wielokulturowość (Anna Ślisz, Marek Szczepański, Tomasz Żyro), narastający terroryzm indywidualny i państwowy (Sebastian Wojciechowski). W obecnej, niezwykle skomplikowanej sytuacji społeczno-kulturowej, konieczna jest ochrona i pragmatyczna obrona klasycznego modelu rodziny. Pełni ona wieloraką funkcję w życiu człowieka i społeczeństw: formacyjno-osobotwórczą (Jarosław Merecki), religijną i moralną (Janusz Mariański), kulturotwórczą (Leon Dyczewski) i ekonomiczno-egzystencjalną (Michał A. Michalski). W dobrze funkcjonującej wspólnocie rodzinnej, opartej na ideach humanizmu chrześcijańskiego, troskliwą opieką są otoczeni seniorzy (Joanna M. Zalewska) i ludzie z niepełnosprawnościami (Wojciech Chudy). Jakość życia społecznego jest uzależniona od realiów sfery ekonomiczno-gospodarczej. Ten fakt jest przedmiotem rozważań kilku autorów, którzy podjęli istotne problemy społeczno-etyczne, takie jak: praca (Jerzy W. Gałkowski, Danuta Walczak-Duraj), ekonomiczna globalizacja (Tomasz G. Grosse), fenomen ubóstwa (Katarzyna Górniak),

aksjologiczne podstawy rozwoju (T. Borys) i społeczna gospodarka rynkowa (Elżbieta Mączyńska).

Filozofia społeczna, będąca dwunastym, ostatnim tomem serii *Dydaktyka Filozofii*, jest potwierdzeniem wartości metodologicznych i merytoryczno-problemowych tego przedsięwzięcia naukowo-edukacyjnego. Należą do nich: interdyscyplinarność — eksplikacja problemów filozofii z uwzględnieniem innych nauk (przyrodniczych, socjologicznych, humanistycznych), rozpatrywanie zagadnień będących aktualnie przedmiotem kontrowersji, preferowanie opcji światopoglądowej personalistyczno-teistycznej, ale nie hermetyczne izolowanie się od pluralizmu dawnych i współczesnych nurtów filozoficznych. Adresatem serii *Dydaktyka Filozofii* są w pierwszym rzędzie wykładowcy filozofii w seminariach duchowych i innych wyższych uczelniach katolickich, ale omawiana tam problematyka, obejmująca najważniejsze dyscypliny filozoficzne, będzie interesująca także dla innych czytelników: wychowawców, działaczy katolickich, ekonomistów, polityków, ludzi poszukujących prawdy o trwałym sensie ludzkiej egzystencji. Dwunastotomowa *Dydaktyka Filozofii* wskazuje czytelnikom na nieprzemijający walor filozofii, pełni ona bowiem wielorakie funkcje: naukowo-poznawcze o świecie, człowieku i Bogu, logiczno-porządkujące, stanowiące podstawę każdej nauki, aksjologiczno-etyczne, światopoglądowe oraz inspiruje do przyjęcia ideowej opcji personalistyczno-teistycznej w opozycji do naturalistyczno-zsekularyzowanej — obecnie agresywnie narzucanej — wizji świata. Wydawnictwu KUL należy się wdzięczność za publikację zespołowego przedsięwzięcia, jakim jest *Dydaktyka Filozofii*, cennego dzieła dla polskiej filozofii i kultury, humanizmu chrześcijańskiego.

UWAGA REDAKCJI: Użyte w celach informacyjnych przy tekstach recenzji obrazy okładek pochodzą ze stron internetowych Wydawnictw wyszczególnionych w opisach recenzowanych publikacji lub ich dystrybutorów: